

ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

На правах рукопису

Войнов Олександр Дмитрович

ЖИТТЄБУДІВНА КОНЦЕПЦІЯ В ТВОРЧОСТІ
В.ХЛЕБНІКОВА

Ю.ОІ.О₂ - російська література

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Дніпропетровськ - 1993

№ 27.238

ЛНБ України ім.В.Стефаніка

00814705 (P)

Робота виконана на кафедрі російської та зарубіжної літератури Запорізького державного університету

Науковий керівник - доктор філологічних наук, професор ТИХОМИРОВ В.М.

Науковий консультант - кандидат філологічних наук, доцент Купріянов І.Т.

Офіційні опоненти - доктор філологічних наук, УКОЛОВА Л.Є.

кандидат філологічних наук, доцент ХРАМОВА С.І.

Провідна установа - Сімферопольський державний університет.

Захист відбудеться "26" травня 1993 р. о 11 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 053.24.09. по присудженню наукового ступеня кандидата філологічних наук при Дніпропетровському державному університеті (320625 МСП, м.Дніпропетровськ, 10, пр.Гагаріна, 72, корп.І, ауд.804)

З дисертацією можна ознайомитись в бібліотеці Дніпропетровського держуніверситету (м.Дніпропетровськ, 10, пр.Гагаріна, 72, корп.І)

Автореферат розісланий "21" квітня 1993 р.

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради Т.В.Колісниченко

ЛНБ ім. В. Стефаніка
АН України

Актуальність дослідження. У літературознавстві починаючи з середини 70-х років помітне намагання до вивчення спадщини Велимира Хлебнікова у її комплексній єдності, що поставило ряд проблем першочергового значення, серед яких життєбудівництво займає ключове становище. У працях М. Степанова, Р. Дуганова, В. Григор'єва, Вяч. Вс. Іванова, А. Урбана й інших у тій чи іншій мірі заторкується принципова для хлебнікознавства проблема життєбудівництва - побудова у рамках мислимого світу найдовершенішого соціокультурного і просторово-часового середовища при посередництві художньої творчості, яка трактується як проект життя. Однак при тому, що дана тема для велімирознавства не нова, розглядається вона, як правило, в порядку констатації, у загальних, супутних або глибоко не розгорнутих судженнях.

Робота, що реферується, присвячена вивченню життєбудівної концепції в її універсальному зв'язку з основоположними ідейно-художніми принципами поетичного світу Хлебнікова.

Актуальність роботи обумовлена такими положеннями: по-перше, цілісне вивчення цієї теми у хлебнікознавстві ще не здійснювалося; по-друге, ідея життєбудівництва займає панівне становище в духовній системі цінностей поета; по-третє, будучи ключовою у складній структурі "єдиної книги", дана проблема потребує свого висвітлення і через співставлення з іншими фундаментальними положеннями, а це, по-четверте, дозволяє провести і більш конкретний, системний аналіз впливів деяких мислителів на творчість Хлебнікова, так же як і звирити рух науково-поетичних ідей художника з окремими тенденціями у розвитку науки і філософії ХХ століття.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що у рамках комплексно досліджуваної теми життєбудівництва висвітлюється і проблема праці, яка розглядається у динамічній взаємообумовленості з іншими аспектами творчості, у сполученні з усім древом хлебніковського космосу - від мікро до макросвіту. Розглядаються не тільки різні теми, але і, в першу чергу, власне наукові, чисто теоретичні ідеї художника, які походять у своїй єдності з тематичної сфери.

Вперше робиться спроба спростувати ще розповсюджене уявлення про твори Хлебнікова як про явища безсистемні, мозаїчні, вну-

трішно не завжди взаємопов'язані і довести, що при всіх еволюційних контрастах творіння письменника відрізняються поетичною несуперечністю, діалектичністю.

Мета дослідження міститься у виявленні різних рівнів зв'язку істотних науково-теоретичних і художньо-практичних механізмів програми життєбудівництва В.Хлебнікова, у виявленні органічної єдності проблеми праці з центральними ідеями художнього всесвіту поета. Поставлена мета має на увазі обов'язкове вирішення таких завдань:

1. Підтвердити обумовленість припущення, згідно з яким вся сукупність культурної діяльності Хлебнікова розуміється як проєкт і акт побудови нового світу.

2. Виділити фундаментальні начала життєбудівництва, специфічні особливості категорії праці, її роль в організації структури творів поета.

3. Розвинути положення про діалектичний характер творчості письменника.

4. Розглянути найважливіші у контексті життєбудівних теорій художника традиції світової наукової і філософської думки.

5. Розгорнути ідею про магічність слова у Хлебнікова.

Практичне значення роботи визначається тим, що її матеріали, спостереження і висновки можуть бути використані для підготовки лекцій з історії російської літератури кінця ХІХ – початку ХХ століття, для розробки спецкурсів і спецсеминарів з історії футуризму. Враховуючи можливість, що з'явилася, вивчення творчості В.Хлебнікова у школі, деякі ідеї дослідження можуть бути використані учителем, який відкриває "Страну Лебедів".

Теоретико-методологічну основу дисертації становлять праці російських мислителів з проблем свідомості, міфу, діалектики /праці Г.Флоровського, П.Флоренського, О.Лосева/.

Апробація дисертаційного дослідження здійснювалася на кафедрі російської і зарубіжної літератури Запорізького держуніверситету /1992, 1993/, а також у доповідях на щорічних конференціях викладачів і студентів Запорізького університету /1990-1992/, на Пастернаківських читаннях /Перм, 1990/, на республіканській конференції "Історія і культура Запоріжжя" /1991/, на регіональній конференції з вивчення і викладання слов'янських літератур /Іс-

маїл, 1992/.

По темі дисертації опубліковано шість робіт.

Структура і об'єм дисертації. Робота складається з вступу, трьох глав, висновків і списку використаної літератури. Об'єм дисертації становить 190 друкованих сторінок.

Основний зміст роботи.

У вступі обґрунтовується вибір теми дослідження, її актуальність, наукова новизна, визначаються мета і завдання, теоретичне і практичне використання.

Перша глава дисертації - "фундаментальні начала життєбудівництва. Діалектика трьохединства". - присвячена аналізу трьох складових ідей життєбудівної концепції В.Хлебнікова, яка розглядається як діалектична і символічна єдність.

Культивована Хлебніковим поетична модель спирається на тотожність вірша-стихії, згідно з якою природа і дух утворюють єдине ціле - "Світ". Його безумовна правильність покладена в основу максималістських конструвань потенційно можливого космічного устрою. Згідно з цим мистецтво розуміється поетом як проект життя - будова, яка споруджується багатьма поколіннями творців. З цієї точки зору і власне художнє завдання трактується ним у контексті ідей життєбудівництва - створення нового досконалого устрою як у межах Землі, так і всього космосу, встановлення гармонії не тільки у суспільних відносинах, а й у самій людині.

Основний принцип художньої космогонії Хлебнікова полягає у розумінні світу як вірша. У цьому положенні міститься початок становлення, максимального розширення вибраного письменником методу життєтворчості, у світлі якого поезія активно виступає не тільки як прообраз світу, але і як пряма похідна від нього. Тому роль творця зводиться не просто до відособленої фіксації безперервного самовизначення і становлення стихії, але і до активного упорядкування її.

Врахувучи всеоб'ємність і невичерпність формально-змістового устрою світу Хлебніков створює "книгу природи" або "єдину книгу", яка повинна за його задумом, дати об'єднуючі всі думки начала, і потім уже у світлі суцільного знання, у світлі змісту, виявитися діяльним прообразом, не тільки утворюючим, а й конструюючим світовий порядок.

Спосіб "зшиття" окремих сторінок "єдиної книги" може бути визначений як синкретичний: відповідно баченню світу художник гармонійно синтезує роздроблену світову думку - віри, вчення, науки. У такому вигляді "єдина книга" являє собою основи такого суцільного знання, яке висвітлює багаточисельні перспективи самовдосконалення, оволодіння і керування природою.

"Єдина книга" природи - центральний для творів поета архетип.

Серед багатьох листків цього надзвичайного творіння є головні. У них містяться ключові ідеї сюжетоутворюючого і життєтворчого спрямування. Три з них Хлебніков виділяє особливо. Це свого роду три стовпи, на яких стоїть світ: "башта натовпів", "башта часу" і "башта слова".

Позначивши три ведучих вузли у загальній системі світотворення, письменник обґрунтував не тільки їх винятковість, а і встановив внутрішній ієрархічний взаємозв'язок. Першою за значимістю є праця /"Осада"/ по перетворенню як окремої людини, так і всього світового суспільства. З цієї метою необхідно, як пише поет, "сіяти очі" - розкривати природу єдності і краси світу, у співставленні з яким указувати на недосконалість людини-споживача, а також і на великі /при його добрій волі/ можливості. Разом з тим передбачалося й активне втручання в уми і справи людей.

Другою за важливістю є праця по освоєнню часу. Робота над законами часу - це, за думкою поета, магістральний шлях, який веде до ослґнення буття в усіх його проявах. Це знання - наріжний камінь художнього всесвіту письменника.

"Осада" "башти слова" приводить художника до висновків про творчу, магічну силу слова, яке виступає як живий голос природи, її самовираження і засіб самоослґнення. Мовотворчі досліди письменника спрямовані на створення універсальної і магічної за своєю силою художньої мови. У дусі гумбольдтської концепції слова розуміється як складова частина стихії мови - нескінченного світового потоку звуків. Подібно до німецького мислителя, поет вважав, що найбільша складність для творця становить проблема правильного виділення слів з мови. З цієї метою ним створюється метод "природного відмінювання слів", за яким слово при-

водиться у родинність з іншими словами шляхом виявлення загального і, можливо, вже давно забутого змісту.

Життєбудівна тріада В.Хлебнікова, являючи собою єдину і разом з тим несущільну сукупність, органічно цілісна і універсально дієва.

Будучи логічним наслідком і разом з тим тотожністю світу, вірш у повній мірі наділений усіма якостями свого праобразу; їх пропорційна і динамічна згода дозволяє оцінити "єдину книгу" як твір у вищій мірі діалектичний. Діалектика творінь Хлебнікова зводиться до таких моментів:¹

1. Поетична свідомість спирається на зміст /слово/ світу, що ним досягається.
2. Переживання усвідомлюваної реальності єдине в собі, яким воно і розгортається як зчленоване ціле.
3. Зв'язок множини і загального взаємозворотний.
4. Одночасність і послідовність художніх подій.
5. Символічність осмислення світу.

Як реально-дієве знаряддя перетворення світу творіння Хлебнікова по суті своїй міфологічні і символічні. Орієнтуючись на розробку О.Ф.Досєвим теорії міфу, необхідно відмітити, що твори поета діалектично синтезують у собі доісторичне, доособистісне і суттєве /або ідеальне/ з історичним і особистісно-обжитим, причому синтез цих сфер відтворений, як правило, у формі духовно-матеріального кореляту, що і передбачає собою абсолютно осмислене або символічне.

Твори письменника являють собою наочну модель, яка впливає на речовий світ, виступає у якості "символа символів" - ідеї, енергійна значимість якої незаперечна.

Розширюючи можливості широко розгалуженої і математично осмисленої системи символів, Хлебніков відтворювався від традицій символізму, просулючись, однак, далі цієї межі, біля якої зупинився російський символізм, переходячи з області власне естетичної в практичну. Такий розвиток попередніх традицій дає підстави розглядати творчість поета у руслі постсимволізму, з такими характеризуючими його рисами як конструювання нового віршового устрою, надання йому дієдатних, за природою своєю магі-

¹ Взяті за основу принципи діалектики розроблені П.О.Флоренським. Див. : Флоренський П.О. У водоразделов мысли. М., 1990.-С.125-151

чних властивостей і побудови на цій базі концепції культури, яка розуміється як життєбудівництво.

Друга глава дисертації - "традиції наукової думки і життєбудівництва" присвячена аналізу творчості Хлебнікова у світлі філософських, релігійних і природничо-наукових учень від давнини до наших днів.

Своєрідність постсимволістської поетики Хлебнікова диктувала необхідність заглиблення у сферу точних, природничих і гуманітарних наук, дані яких служили прикладним матеріалом, який супроводжував ту чи іншу онтологічну аксіому. Діалектика функціонування науково-експериментального і чисто художнього начал - притаманна риса творів Хлебнікова. Праці Хлебнікова - це не наука у строгому розумінні, але разом з тим і не поезія у звичному трактуванні. Можна сказати так: твори "короля поетів" є новий науково-поетичний міф, який містить у собі багато справді вражаючих віщувань майбутніх наукових відкриттів у різних галузях знань. Це свого роду міфологічний підтекст до сучасної художньої науки. Вільше того, цей міф зразково поєднує в собі відносно розрізнені наукові предмети і як би зумовлює, багато в чому передбачає швидке їх злиття.

Роздумуючи над складовими частинами міфо-поетичного цілого, в тому числі і над наукою, необхідно говорити лише про різноманітні, хоча і органічно взаємопов'язані трудові функції. Тому роздуми про науково-фундаментальні основи життєбудівництва поета можна звести до двохзначного розуміння наукової діяльності. По-перше, наука як предмет відіграє першочергову роль у міфології хлебніковської світотворчості і тому повинна розглядатися як одна з частин загального трудового процесу. По-друге, мова повинна йти не тільки про сам предмет науки, але і про ставлення художника до неї, особливості роботи над ним, що надзвичайно важливо під час аналізу міфологічних картин, у яких автор стає частиною свого творіння, сам є міфом.

Хлебніков - універсальний розум нового часу. Відомі його глибини, хоч і не безперечні дослідження в найрізноманітніших сферах науки. Це і математика, і фізика, і орнітологія, і історія, і філологія... При всій багатогранності зацікавлень важливе те, що письменник, зосереджений на ідеї життєбудівництва, досягнення

наук підкорював завданню здійснення своїх прагнень у трьох найважливіших областях: "натовпі", "часі", "слові".

Досягнення цих цілей мислилося Хлебніковим в основному у числовому просторі, оскільки число розумілося ним не тільки як прообраз світу, але і як знаряддя його перебудови. Створена ним універсальна система чисел /"сітка з чисел"/ лежить в основі закону, який установлює спільні закономірності світового порядку, у тому числі на його біологічному й соціально-історичному рівнях. "Сітка з чисел" бачиться художником як певний абсолютний універсум, який узгоджує кожним з своїх чисел ту чи іншу сферу світу, хоча і допускає деякі відхилення, випадковості.

Наслідком висновку про числову субстанціональність поетичного світу є переконання в тому, що пізнання таємниць числа і маніпулювання числами рівнозначне керуванню світом. Ось чому дослідження законів часу проводяться в області числового континууму, що, як вважав Хлебніков, розширювало можливості практичного їх застосування: це і відвернення воєн, і передбачення падіння і утворення держав, і виявлення дат народження великих людей, і пошуки шляхів оволодіння безсмертям, і багато іншого.

Інтерес до багатьох сучасних наукових відкриттів ґрунтувався на прихильності поета до піфагорійської філософської школи, яка уподібнювала речі числу, і, як наслідок, до аналогічних побудов Платона, що поклало багатокультурну основу числоіменним постсимволістським відкриттям.

У світлі цього особливе значення одержують художньо осмислені поетом окремі досягнення ряду видатних учених /Лобачевський, Ейнштейн, Лоренц, Мінковський/, які докорінно змінили уявлення про природу простору-часу. Цим у значній мірі і обумовлювалися ідейна, формальна і жанрова структури хлебніковської творчості. Прямим результатом такої уваги можна назвати поему "Ладомір", надповіді "Зангезі" і "Діти Видри", ряд віршів. Відкриття науки і їх міфо-поетичне трактування сприяли в кінцевому результаті появі філософії - "віри 4-х вимірів", визначальним елементом якої виступає ідея часу як одиниці виміру і як особливого виду простору.

В осмисленні людини і світу Хлебніков розвиває "блискавкову - світлову теорію", суть якої така: блискавка /світло/ як

енергія є генеруюче усе живе джерело. З цієї точки зору людина і всесвіт розуміються як маленька і велика блискавки. З цих же позицій виявляється моральна природа людей і шляхи її покращення. Знання енергійної сутності світу збільшує, як вважав художник можливості проникнення в таємниці космосу і впливу на нього.

Міфо-символічні і науково-практичні побудови Хлебнікова простягаються до області "мислеземних" досліджень, узгоджуючись з ідеями Е.Леруа, Тейар де Шардена, В.Вернадського, А.Чижевського, й інших мислителів. Саме в колі ноосферних вчень принципово важливе значення набуває всесторонньо розвинута теорія "мислезема", за якою експансія думки /вираженої числом або іменем /, яка одухотворює все сутнє, виступає безпосередньо діючим фактором перетворення слова в діло, поезії в практику. Уявлення поета про "мислезем" є прямим наслідком і завершенням його число-часових експериментів. Одна із основних характерних рис концепції "мислезему" визначається в символічній єдності однорідної пари: "мислезем" - "неодол". У цілому припущення про олюднення земного і колоземного світів посередництвом еволюційної експансії думки відкриває нові перспективи у керуванні геологічною, історичною і антропологічною сферами, тобто у проектуванні життя, в якому найголовнішу роль відіграє, безумовно, художня творчість.

Все різноманіття науково-поетичного комплексу життєбудівних ідей В.Хлебнікова мислиме тільки у числовому континуумі в трьох його іпостасях: часі, просторі, "множині, або натовпі".

Третя глава дисертації - "магічність слова.Труд як центральна ланка концепції життєбудівництва" виявляє специфічні особливості слова у творчості В.Хлебнікова. Тут же здійснена спроба всебічного аналізу категорії труда, її значення і місце в ідейно-тематичній структурі творинь.

Досліджуючи математичну основу числоіменного космобудівництва у Хлебнікова, важливо пам'ятати і про словотворче начало у його самостійній значимості. Адже слово для "воїна часу" не тільки прообраз числа, але і його звукова вираженість, і енергійна втіленість.

Мистецтво, і в першу чергу поезія, розуміється Хлебніко-

вим як певний дійовий й самоутверджуваний світ. У листі до О. Кручених від 31 серпня 1913 року, міркуючи про співвідношення творця до творіння, поет вживає нове слово, яке точно характеризує поетичні твори - "дееса" - тим самим ніби ставить знак рівності між словом і ділом, ототожнює їх. Поетичне слово для Хлебнікова виступає у двох умовно розділених, але в принципі синонімічних виразах: як світ і як діло. Традиція такого ставлення до слова не нова, на що вказують, наприклад, А.М. Панченко й І.П. Смирнов, виділяючи не тільки відому євангеліївську логіку уподібнення слова і світу, максимально повно і виразно відчутно у вірші Семіона Полоцького "Світ - Книга", але і звертаючи увагу на такі можливі джерела алфавітно-просторових дослідів В.Хлебнікова як філософія Платона, Раймунда, Льюлія, Миколи Кузанського, Джордано Бруно і Лейбніца. З цієї точки зору стає зрозумілим чому космобудівництво Хлебнікова виростає зі звуку і слова як ідеї і самовитої субстанції, що дає основу поставити питання про магічність слова у поета.

Існуюча глибока традиція /від Сократа і Платона/, яка по-свячує нас у суть цього питання, зводиться до наступного загального висновку: слово як організм, що має і формальну або фізичну /фонема/ і психічну /семема/ структури, володіє всепронизуючою реально дійовою енергією, сила якої не зразу, не завжди і не всім очевидна, що породжує як скептичні, так і вульгарно оптимістичні трактування.

Відомий з ряду творів поета архитиповий образ сіяча веде родовід не тільки з пушкінського "свободы сеятель пустынный..."; але від нього глибше - з еротичної природи теорії знання Платона, який уподібнював, як відомо, передачу знань - заплідненню, а учительство - намагання народжувати в душах. З іншої сторони, і в Євангелії /на що опирається і Пушкін/ у притчі про сіяча, насіння є слово У Хлебнікова в особах "сіячів", вчителів виступають художники слова, і себе письменник не раз називає сія-

Панченко А.М., Смирнов И.П. Метафорические архетипы в русской средневековой словесности и в поэзии начала XX века. // Древнерусская литература и русская культура XVIII-XX вв. Л., 1971. - С. 48.

чем.

Загальновідомі постулати магичності слова набувають у Хлебнікова широко розгорнуте доповнення. При чому особливість цих доповнень носить традиційно двоякий характер: науковий і народний. Так, у вірші "Ніч у Галичині" є пісні відомі і русалок з книги І.П.Сахарова "Сказания русского народа". Ставлячись до цих матеріалів як до зарозумної мови, поет проводить пряму спадковість між своїми творіннями і народними. Оправдання магичності народної, як і своєї зарозумної мови ґрунтується не тільки на наукових здогадках, але і, як здається, на біблійному матеріалі з його парним символом: сім'я – зерно. Обґрунтування магичності будь-якої зарозумної мови, особливо в її народному побутуванні, підкріплено у Хлебнікова судженнями про необов'язковість індивідуально-свідомого ставлення до змісту висловлюваного, другорядності вольової участі в ньому, що сприяла поверненню до життя природного голосу світу – звуку, не втягнутого у вир культури.

Крім народно-поетичних джерел, магичність слова у художника має й інші, не менш оригінальні витoki, що базуються на тих чи інших науково-міфологічних досягненнях. Очевидно, що у світлі теорії "мислезема" – "неодола" слово, яке виступає найбільш прямим знаряддям перебудови світу, магичне, так як насичуваний людьми, їх словами і думками психоенергетичний потенціал "неодолу" є уже програма життя, її ідея, яка безпосередньо перетворюється в матеріальну речність "мислезему".

Уподібнюючи світ і вірш, поет говорить і про внутрішню тожність вірша і стихії, про їх єдність. Впливаюча на людство могутність вірша – стихії висвітлює потаємне джерело зародження вірша – момент і місце зіткнення двох стихій. Науковим підтекстом цього положення є блискавково-світлова теорія, широта якої розповсюджується не тільки на фізичний чи астральний світи, але і на соціальний. Так, у післямові до віршів Ф.Богородського Хлебніков говорить про те, що природа творчості виявляється між повнотою щастя творця і нещастя "натовпу".

Як вірш залежний від стихії, так і світ під впливом слова, насамперед поетичного, оскільки лише у слові, визначенні й найменуванні реалізується, як писав Хлебніков, "вищий розум".

Звідси і словотворчість, хай навіть найекспериментальнішого характеру, побутує як життєтворчість. Зправи над внутрішньою і зовнішньою формами слів, препарування "словесного нутра" - все це так чи інакше виявляється дослідною світотворчістю, адже осягаючи найпоетаемніше звуків як видів простору, слів як складових вірша, поет осягає і суть стихії, і одночасно, одухотворений цим, керує нею. Ось чому різноманітні мовотворчі дослідні, виявляючи натуральну природу слова, відкривають, за думкою Хлебнікова, нові можливості у віршуванні, а, відповідно, і в життєбудівництві.

Слово-творець - так можна визначити унікальність хлебніковського слова. Безперечно, що цей споконвічний архитип ґрунтується на відомому євангеліївському факті "Спочатку було Слово"/. Додавши до цього і те, що батьківщина мови у вищому розумі, звернемося до одного із фрагментів поеми "Сестри-блискавки", у якій поет ідентифікує себе з Богом. За цим відверто навмисне-наївним богоборством вимальовується досить цікава аналогія, яка логічно завершує промову євангелійського Луки. Найменування себе "глаголом". і, як наслідок, Богом ще раз нагадує, що для Хлебнікова поет - одухотворений згусток вірша-стихії, "мисляче тіло" природи. Тому творець насправді "глагол" і далеко не в метафоричному, а в магічному розумінні. Найбільш ймовірно, що у цьому випадку ми стикаємося з досить нетрадиційним переосмислюванням ідеї про Трійцю - злиття в одній особі Бога - Творця, Слова /як Духу/ і людини-творця. Усе це настановує на думку про те, що розповсюджена уява про активне богоборство хлебніковської ідеології потребує, напевно, перегляду.

Сила впливу поетичного тексту за Хлебніковим куди більш дієва, якщо читається він у первозданному каліграфічному вигляді, коли особливості почерку письменника передають не тільки думку, але і настрій, переростають до співпереживання, співтворчості.

Осмислюючи архизначимість слова як первородства, поет прикладав не мало зусиль, які мали на меті об'єднати художників у "загальнозоряній праці" для створення нової, світової мови. Ставлення Хлебнікова до власної поетичної праці, до своєї "зірки" щонайменше двоєке. З одного боку, художник усвідомлював

себе продовжувачем справи батьків - поколінь, які так і не змогли протистояти незнанню, смерті. З другого, - художнику знайоме і гірке почуття загубленості, даремності "не /житейських/" зусиль, самотності.

Життєбудівництво як надзавдання і як доля мислиме тільки у світлі любові. Любов, як і інші важливі в ідеологічному відношенні поняття, розглядається у співвідношенні двох полярних і одночасно єдиних начал числа і слова, математики і чистої поезії. Їх взаємно обумовлене співвідношення, їх боротьба і єдність народжують любов. Відома авторська аксіома "час - міра світу" побудована на принципах любові. Адже у своєму числовому вираженні міра є обмеження, в той час як світ - стихія, упорядкування якої утворює організм з відповідною ознакою життя: одухотворенність. Звідси число, накладене на нескінченність, є любов, "сітка з чисел" - всесвітня любов.

Особливе зацікавлення викликає питання про погляди поета на природу суспільних відносин у теперішньому та майбутньому. У маніфесті "Груба Марсіан" проголошується ряд конкретних заходів, які повинні, за думкою групи художників, в числі яких першим значиться Хлебніков, забезпечити молодому творчому поколінню повні можливості у будівництві "держави часу". Вважалося, що при розподілі людства за віковим принципом на "ізобрателей и преобретателей", виникає необхідність у розділенні батьків і дітей. Основним принципом у створенні нових соціальних відносин є ідея соборності, яка розповсюджується як на міжособистісному, так і на внутрішньоособистісному рівні. Створення спілок Голів Земної кулі, ЗІГ-ти, викликано наміром утворити своєрідну елітарну спілку творців, певний мозковий центр, який визначає не тільки "неодол" - "мислеземний" фон, але і прямо впливає на інших. Крім того, праця по гармонізації державних порядків супроводжувалася пропозиціями, спрямованими на удосконалення природи людини. Програма, яку Хлебніков назвав "істототворчістю", або "людинотворчістю" передбачає, що створення людини-винахідника - це перший крок до побудови "держави часу". Науковий аспект "людинознавства" базується в основному на блискавково-світловій теорії і на дослідженнях ступеня числа. Химерне синтезування мовознавства, ма-

тематики, фізики і моралі спрямоване на виведення нової "породи" людей - "люд-променів". У незакінченій повісті "№2" про "люднознавство" говориться як про особливий вид "істоттворчості" - "самтворчості", яке мислиме тільки в первісній свідомості - у дословесному оперуванні числами, які дарують зміст особливий, щільний чистоті.

Можна припускати, що в роздумах про сутність праці поет звертається до вчення про світ досократиків, насамперед Парменіда і Емпедокла, значна частина творів яких присвячена аналізу традиційної для світової філософської думки дилеми: "щось" - "ніщо". На відміну від грецьких мислителів художник, удавшись до допомоги математичного апарату, прокладає шлях від "ніщо" до "щось" не протиставляючи їх, а об'єднуючи. Універсалізуючи це, поет приходиться до ідеї рівності - рівноваги спрямованих одна до одної сил. У цьому світлі праця виявляється у зовсім новій і несподіваній якості - феноменалогічному вираженні ідеї "щось" - тій, що утворилося і утворюється з "ніщо" - ідеї, яку автор співвідносить з категоріями лінощів і любові. Якщо "щось" як праця наділене більш чи менш конкретними ознаками фізичного, морального і соціального порядку, то "ніщо" як лінощі і любов не визначене, пусте. В їх взаємозворотній трансформації протікає сутне. Ось чому наперекір загальноприйнятій категоричності, яка наділяє працю позитивними, а лінощі негативними якостями, Хлебніков зрівнює їх "у правах". У результаті виявляється, що життєбудівництво як Діло містить два різних, але нероздільних компоненти: праця і лінощі.

Конкретні плани і предметні деталі світотворчості - основа змісту багатьох творів, щоденникових записів, листів поета. Щоденна важка, хоча і творча праця, осмислювалася, починаючи з самого процесу написання. Труднощі в поетичній лабораторії прирівнюються до робіт технічного порядку. Поет і робітник - трудівники, які займаються однією справою.

Побудовою числоіменних моделей не обмежувалася сфера практичного життєбудівництва. Дослідницький погляд Хлебнікова проникає і в самі надра природних явищ, виявляючи там незмовкаючий і безперервний трудовий потік. Звідси в доповнення до вже відомих вузлових положень /число - труд, слово- труд, поезія - труд /

вирастає нове: природа - труд. З неменшим інтузіазмом Хлебніков говорить про проблеми господарські, успіх в яких зумовлюється розумом і єдністю переконань. Широта епопейних узагальнень, цілей, завдань і можливих результатів практичної роботи пов'язана з намірами про перетворення світу, у контексті чого з'являються картини, що романтизують процеси і умови праці поточного дня, що наділяє натхненною стрункністю деталі і предмети виробництва.

Синкретичний образ творчості Хлебнікова помітно виразився у тематичному просторі, де одна тема - тема праці - природньо зливається з іншими, деколи полярно протилежними. Така, наприклад, тематично різна, але ідейно взаємообумовлена, а часто тотожна пара: праця - війна. У широкому розумінні ідея війни є складовою частиною категорії праці, **будучи** як би її виразом. Діалектика категорії праці у своєму динамічному прояві виступає як боротьба різноманітних начал - як війна. У такому прочитанні відбувається ідентифікація війни і праці. Тому і на свою життєву працю художник дивиться як на бунт, повстання, війну.

Найпереконливішим прикладом краших проявів війни була для Хлебнікова Азія. Саме там, в Азії, розміщений перший оазис праці і волі, поступове розростання якого охопить землю і небо. Ось чому значення Азії як колиски вільної праці далеко виходить за рамки регіональних проблем і наближається до споконвічного начала "єдиного дерева". Події в азіатському регіоні уявлялися поету не просто у соціально-історичному масштабі, а, як ужо сказано, у всесвітньому, **будучи** тим насичним досвідом, розвиток якого багато в чому підтверджував правильність художньо-практичного спрямування думки письменника і одночасно давав матеріал, її збагачувачий. Згусток світових релігій /християнство, буддизм, іслам/, батьківщина найрізноманітніших віровчень, Азія уявлялася художнику тим місцем, де добро і щастя як би встановлені свавіллям "вищого розуму". Звідси розуміння того, що постревольційне оновлення азіатського світу є наслідком великих всесвітніх катаклізмів і предтечою таких же грандіозних змін на землі і в космосі.

У висновках іде мова про місце життєтворчих побудов В.Хлебнікова у контексті культури ХХ століття, підводиться підсумок проведеної роботи:

1. Своєрідність життєтворчої концепції В.Хлебнікова визначається тим, що художній твір трактується як проект життя. Послідовне і цілеспрямоване підкорення основних теоретичних положень ідеї їх практичної реалізації у матеріально-речових формах виходить далеко за рамки життєбудівних теорій російського символізму.

2. Основу світотворчої програми художника становить число-іменний континуум, прямо чи опосередковано розповсюджений на все ідейно-тематичне різноманіття творінь.

3. Культурна діяльність як процес побудови життя додатково прояснюється у контексті магічних за своєю суттю художніх дослідів, логічно підкріплених елементами філософських, наукових і народно-поетичних творів.

4. У тематичному колі творчості В.Хлебнікова праця займає стрижневе становище, універсальність якого у його сполученні буквально з усіма важливими у життєтворчому відношенні темами. Категорія праці одержує несподівано своєрідну інтерпретацію у співвідношенні взаємопов'язаних пар: праця - лінощі, "щось" - "ніщо", що природньо впливають з області магічних утворень - "деес".

Основні положення дисертації, відтворені в таких публікаціях:

1. Хлебников и Запорожская Сечь // Запоріжжя в історії та культурі: Тези доповідей і повідомлень республіканської наукової конференції. - Запоріжжя, 1991. - С.65-66.

2. Федоров и Хлебников: /Проблема труда/ //Тезиси доклада до наукової конференції преподавателей и студентов ЗГУ. - Запорожье, 1992, - С.40-41.

3. Традиции научной мысли и жизнестроительство //Тезиси доповідей наукових конференцій викладачів і студентів університету-Запоріжжя, 1992.-Вип.2.- С. 33-34.

4. Хлебников и Гончаров: /Проблема труда/ //Актуальные проблемы изучения и преподавания славянских литератур: Тезиси докладов научно-практической региональной конференции / 23-24 мая 1991 года/. - Измаил, 1992. - С. 20-22.

5. Жизнестроительная концепция в творчестве Велимира Хлебникова. -Донецк, 1993.-Монография. /В печати/.

Підписано до друку 28.03.1983 р. Формат 80х84/16

м. Запоріжжя, ВОП ОУС, зам. №256, тир. 100 пр.

465338

AB 27.238

AB 27.238